beschikt. Bij het leger dutft men niet dan bij uitzondering over de vijf-en-veertig jaar gaan. De ouderen kunnen niet meer mee.

Nu is er wel, dank zij de medische studie, een kleine kentering ten goede ingetreden. De sterfte der pasgeborenen daalde met meer dan een vierde. Het cijfer van hen die de zestig en zelfs de zeventig jaar overschrijden mochten, klom zeer in 't oogloopend, maar wat beduiden deze kleine verschillen, zoo ge het verlies en de winste in levensduur vergelijkt met wat ze op zichzelf naar Gods bestel wezen zou, en sinds als gevolg van den vloek geworden is. Iets wat te meer drukt, omdat niet-alleen de duur van ons leven derwijs is ingekort, maar ook de levenskracht, én lichamelijk én geestelijk, op zoo bange wijze slonk. Het volle, ongeknakte en zich volop manifesteerende menschenleven overschrijdt thans de halve eeuw niet meer, en wat, zelfs na den val, aanvankelijk de tien eeuwen nabijkwam, is thans tot op de halve eeuw gedaald. Een droef gebeuren, waar Mozes in zijn lied dan nog aan toevoegt, dat het meeste onzer jaren zoo teikens bedroefd wordt door moeite en verdriet. Zoo in alles het tegendeel van wat 't in 't Paradijs oorspronkelijk was.

Sterk vooral gevoelt men dit aan de gelukwenschen die de langst gespaarden tegemoet mogen zien, indien ze ook maar de tachtig jaren halen mogen. Reeds het bereiken van zulk een leeftijd geldt ook nu nog voor zoo iets gelukkigs, dat men er elkander met vreugdegeroep om tegemoet treedt. En mag 't dan zijn, dat zelfs op zulk een leeftijd de gebroken kracht zich nog binnen zekere annetingen mocht staande houden, dan acht men dit een zoo hoog gaand geluk, dat men het u bijna benijden zou. De inzinking, die dan reeds intrad, rekent men dan ter nauwernood. Over wat men aan kracht en frischheid verloor, valt geen jammerklacht. Als men zelfs op zoo hoogen leeftijd zich nog boven verwachting staande kan houden, wordt dit zoo hoog aangeslagen, als mocht men bij de gelukkigen gerekend worden. Het verlies van een veertig percent van zijn sterkte en bezieling schijnt minimaal bij wat 't vaak bij anderen is, en 't geen toch feitelijk een zoo bang bewijs van onze ontreddering is, wordt toegejuicht om de exceptie.

Nu spreekt er ongetwijfeld genade in, zoo kunst en wetenschap er, op wat kleine schaal dan ook, in slagen, den levensduur met een twee-drietal jaren te verlengen, en zoo het gelukt meerderen dan eertijds, de uiterste grens te doen bereiken. Ge moogt 't dan betreuren, dat zij die hierin slagen mochten, er Gode niet altoos de eere van geven, maar eer in eigen wetenschap roemen, doch wie gelooft, kan er toch zijn God voor danken.

Wat alleen niet mag is, toegeven aan de zelfverheffing, als betraden we allengs wegen en paden die tot een verlengen van 't leven met tientallen van jaren zouden leiden. De daling en inzinking van lichamelijke en geestelijke kracht in de middagjaren van de eeuw blijven ons het oordeel prediken. Het is de dood die is ingetreden, en die ons, ook al werd ons leven iets langer gespaard, ons toch straks achterhaalt, en dan aan ons het oordeel, dat over alle zonde gaat, voltrekt.

Hier nu mag niet overheen geglipt met wetenschappelijke vondsten. Steeds moet in ons hart het beeld weer opkomen van wat 't zou geweest zijn, indien *geen* val ware ingetreden, indien *geen* oordeel des doods over ons geveld ware geworden, en indien we, zonder sterven, uit onzen aardschen staat in hemelsche gelukzaligheid waren overgegaan.

Dank moge daarom van zelf uit ons hart opwellen, dat er, al is 't slechts op kleine schaal en in zeer beperkte mate, verlichting van de inzinking ons gegund wordt, maar onze gewaarwording mag daarom niet in valsche paden worden geleid. Veeleer moet hoogere roeping ons tot ernst stemmen. Ook de ouderejaren toch leggen een geheel eigenaardige verplichting op, om niet 't leven te rekken voor eigen leveusdorst, maar het langer gegunde leven te inniger in den dienst der liefde te besteden en het: Gij zult God liefhebben boven alles en uw naaste als u zelf, een vrucht te doen dragen die boven wat eertijds genoten werd, uitgaat.

Een langer toegestaan leven moet tot hooger bate leiden. Niet alleen voor ons zelf persoonlijk, maar meer nog zelfs voor het gezin waarin we geplaatst zijn, en voor den levenskring waarin onze levenstaak viel. En moge dan de oude dag u al lichamelijk, in uw geheugen, in uw klaarheid en uw volheid van toon verzwakken, er moet dan toch uit het oudere leven een rijpheid van inzicht en levensmoed zijn opgekomen, die u bekwaamt tot wat in jonger jaren uw nog minder geoefende kracht te boven ging.

De ouden van dagen verloren hun volle kracht, en missen, bij het rekken van het leven, de oordaatheid en het alles aandurvende, waar eertijds hun roem in stak. En nu doet zich voor hen dit tegenstrijdige voor, dat ze, over veel minder kracht beschikkend, toch feitelijk tot een nog hooger staande taak geroepen zijn.

Er moet nu blijken, of ze gewonnen hebben in wat hun God over hen beschikte. Gewonnen in het zich ontworstelen aan wat stootte en hen eenzijdig maakte, maar gewonnen ook in het rijpen van hun geest conform het liefdegebod, dat ons voor God en voor den medemensknecht, de toewijding verhoogen mag.

Lang duurt het dan toch niet meer.

De vrucht die allengs rijpte, en ten slotte 't schoon van het gerijpte deed uitkomen, ziet maar al te spoedig de vlek in het te rijpe intreden, en gaat onder. Maar hoe kort van duur dit rijper en rijp-zijn dan ook wezen moge, het geeft dan toch, voor hoe kort ook, wat 't voorheen in minder gerijpten toestand niet geven kon.

Zoo is het in de natuur met ooft en vrucht, en zoo ook moet 't in de rijping van onze menschelijke existentie zijn.

Minder in wat het ik raakt, meer los van zichzelf worden, en bij de inzinking van wat ons vermogen eertijds leverde, nu aan anderen te plukken geven, wat bij ons naderend einde ten volle uitkomt in zelfverloochening, in toewijding en in 't klein zijn voor God.

Dr. A. K.

Amsterdam, 4 November.

„Onze" reformatoren.

Op de algemeene vergadering van den Nederlandschen Protestantenbond, die te Deventer gehouden werd, heeft de Voorzitter, Prof. Dr. L. Knappert, de hoogeeraar in de Vaderlandsche Kerkgeschiedenis te Leiden, het ook gehad, in zijn openingsspeech over de Hervorming, over »onze« reformatoren in Nederland.

»Gedenken wij heden, zeide hij, Maarten Luther, zijn licht moge de glanzen van anderen niet verduisteren. Vooral wij Nederlanders, het eigene vaak vergetend, moeten onze vaderlandsche hervormers dankbaar herdenken. Onze nationale glorie laten we ons niet rooven en met trots doen wij de namen klinken van Erasmus eerst, dan niet minder van 't Hoen en Gnafeus, van Merula en Versteege, den schrijver van 't onsterfelijke »Der Leecken Wechwyser«, van Menno Simons en Petrus Bloccius, die met zoo vele anderen onder ons het groote werk der geestelijke bevrijding hebben aangevangen, waarvoor zij ook lijf en goed te samen niet hebben verschoond.«

Deze lijst van de mannen, die Prof. Knappert als onze »vaderlandsche hervormers« bij uitnemendheid beschouwt en die hij daarom onze »nationale glorie« noemt, teekent èn om wat hij vermeldt, èn om wat hij weglaat.

Wie aan onze vaderlandsche reformatoren, indien men hun dien weidschen titel geven wil, gedenkt, zal in de eerste plaats denken aan de mannen, die onze Kerken werkelijk tot reformatie hebben gebracht en in alle verdrukking en vervolging trouw aan de zaak van Gods Woord zijn gebleven, een Marnix van St. Aldegonde, een Casper van der Heyde, een Guido de Bres, een Petrus Datheen, een Herman Moded en zoovele anderen.

Zonderling is het zeker, dat van deze werkelijke reformatoren onzer Kerken echter niet een wordt genoemd. Dit nu kan zeker niet daaraan liggen, dat van deze mannen geen blijvende invloed op onze Kerken is uitgegaan. Guido de Bres schonk ons de Geloofsbelijdenis onzer Kerk. Datheen onzen Catechismus, Liturgie en Psalmberijming. En Marnix behoort niet alleen tot de invloedrijkste, maar tot de nobelste gestalten onzer vaderlandsche Kerk.

Die allen werden over 't hoofd gezien.

Ze tellen blijkbaar in de beeldengalerij van het Nederlandsche Protestantisme niet mee. Ze verliezen zich onder die »en zoovele anderen«, wier namen niet werden genoemd.

Maar wie wel genoemd worden, zelfs de eereplaats innemen, dat zijn Erasmus en Johannes Verstege. Erasmus, die tot zijn dood toe Roomsch is gebleven, omdat hij geen lust had martelaar te worden. Johannes Verstege, die, toen hij voor de Inquisitie gedaagd en gevangen genomen werd om het leven te redden, de zaak van Christus verloochende en daarna naar Duitschland vluchtte om zich verder om ons vaderland weinig meer te bekommeren. Dat zijn de mannen, die volgens Prof. Knappert »lijf en goed te saam niet hebben verschoond«.

Het is moeilijk hier geen satyre te schrijven.

Vooral, omdat men van moderne zijde er steeds roem op draagt, dat daar de geschiedenis objectief en zonder vooroordeel geschreven wordt.

Nog eens: Roomsche polemiek.

Had het ons reeds verwonderd, dat pater Bensdorp, waar het ging om critiek op het door Dr. H. H. Kuyper gehouden referaat te Utrecht, de eer van de oppositie aan pater Ermann overliet, onze altoos even waardige polemist uit het Redemptoristen klooster komt thans in de *Tijd* Dr. H. H. Kuyper aanvallen wegens diens stelling, dat het grondbeginsel der Reformatie zou geweest zijn *het absolute gezag van Gods Woord*.

Tweeërlei merkt hij hiertegen op.

Vooreerst, dat dit beginsel geen tegenstelling vormt tusschen de Protestantsche en de Roomsche Kerk, want dat ook de Roomsche Kerk aan de autoriteit van de Schrift niets te kort doet en even beslist als het Protestantisme die handhaaft.

En ten tweede, dat niet alle Reformatoren en met name Luther niet, het absolute gezag der Schrift hebben erkend, daar hij verschillende boeken der Schrift, zooals den brief van Jacobus en de Openbaring van Johannes, niet voor Goddelijke schriften hield, omdat ze niet overeenstemden met zijn persoonlijke opvatting van de genade, en daarmede toonde zijn subjectief inzicht boven het objectieve gezag der Schrift te stellen.

Wat nu het eerste betreft, heeft natuurlijk Dr. H. H. Kuyper geen oogenblik er aan gedacht te beweren, dat de Roomsche Kerk niet aan het gezag der Heilige Schrift gelooven zou. Het geschil tusschen Rome en de Protestanten gaat niet over het gezag, maar over het absolute, het *alleen geldende* gezag van de Heilige Schrift in zake geloof en leven. Dat absolute en alleen geldende gezag erkent Rome niet, want vooreerst plaatst ze naast de Heilige Schrift als tweede kenbron der Goddelijke openbaring de *traditie*, en ten tweede bindt ze de conscientie der gelooviven niet rechtstreeks aan Gods Woord, maar aan de verklaring, die de Kerk van Gods Woord gelieft te geven en die volgens haar onfeilbaar en evenzeer met Goddelijk gezag bekleed is. Daardoor doet Rome aan het absolute gezag der Schrift te kort, en daartegen richt zich het Protestantsche beginsel.

En wat nu de tweede opmerking van pater Bensdorp betreft, dat Luther sommige boeken in de Heilige Schrift, die wij voor canoniek houden, niet erkend of althans daaromtrent getwijfeld heeft, zoo is dit volkomen juist. Maar al zullen wij hierbij Luther zeker niet geheel vrij spreken van zeker subjectivisme, toch heeft dit met de vraag van het absoluut gezag der Heilige Schrift op zich zelf niet te maken. Het is pater Bensdorp toch niet onbekend, hoe in de oude Christelijke Kerk ook door uitnemende Kerkvaders, wier geloof aan de Schrift zelve rotsvast stond, lang geaarzeld is over de vraag, of sommige boeken wel tot den canon behoorden. Met name vindt men dien twijfel ten opzichte van de Openbaring van Johannes nog in de vierde eeuw, en wel op grond niet van historisch-critische bedenkingen aangaande de echtheid, maar bepaaldelijk omdat men bezwaar had tegen hetgeen in die boeken geleerd scheen te te worden aangaande het Millenium of 1000-Jarige rijk. Voor ons moge die twijfel niet bestaan, omdat we door juistere exegese hebben leeren inzien, dat het 1000-jarig rijk door Johannes niet geleerd wordt, maar daarom kunnen we toch zeer goed begrijpen, dat degenen die dat bezwaar hadden, de Openbaring van Johannes niet als Goddelijk konden aannemen. Met hun geloof aan de autoriteit van Gods Woord had dit niets te maken. En zoo nu stond de zaak ook met Luther. Wat de Roomsche Kerk hem overleverde als *de Heilige Schrift* was niet het ongeschonden Woord Gods, want bij het Oude Testament waren de zoogenaamde apocriefe boeken gevoegd, boeken gevoegd, die heel het Protestantisme terecht als niet canonisch verworpen heeft. Dit feit, dat de canon van het Oude Testament vervalscht was door de Kerk, moest wel twijfel doen opkomen bij Luther, of ook de canon van het Nieuwe Testament genoegzaam betrouwbaar was. Vandaar dat hij aarzelde omtrent sommige boeken, te meer omdat reeds in de eerste Christelijke Kerk niet al de boeken, die wij nu tot het Nieuwe Testament rekenen, als Goddelijk erkend waren. Dat Luther hierin misgetast heeft, geven we pater Bensdorp grif toe. Het protestantisme ziet in Luther waarlijk geen onfeilbaren paus. Maar met de erkenning van het absolute gezag van de Heilige Schrift als zoodanig heeft dit vraagstuk niet te maken.

De Kerkhervorming.

Het herdenkingsfeest van de geboortenisstonde der Reformatie, dat telken jare op 31 Oct. door de Protestantsche kerken wordt gevierd, heeft ditmaal een bijzondere beteekenis, nu het vierde eeuwgetij sindsdien verliep. Ook in onze Gereformeerde kerken zal op den a.s. Zondag daarom dit feit wel op bijzondere wijze herdacht worden in de bediening des Woords, voorzoover dit niet reeds op 31 Oct. zelf in een samenkomst der gemeente is geschied. Dit herdenkingsfeest nu dient niet in de eerste plaats om Luther te verheerlijken, maar om God den Heere ootmoedig te danken, die uit diep verval zijn Kerk weer heeft opgericht en na eeuwen van duisternis het licht van zijn Woord weer op den kandelaar heeft gesteld.

Voor ons schittert in de Reformatie daarom bovenal de *verbondstrouw* van onzen God, die trots de afdwaling en zonde zijner Kerk, haar niet heeft verlaten, maar in zijn Goddelijke ontferming door den dienst zijner knechten haar weer terug heeft geleid tot de zuivere kennis van zijn Woord, en door dat Woord haar leven weer gereformeerd heeft. Die genadedaad van onzen God nu kan niet recht gewaardeerd worden, wanneer niet eerst een blik is geslagen op de Reformatie, die de Kerk in voorafgaande eeuwen had ondergaan.

Zooals Israël, het uitverkoren volk van God, dat evenzeer den rijken schat der openbaring van God den Heere ontvangen had, telkens weer afviel van God en zijn dienst, om dan weer door het woord der profeten en het reformatorisch optreden van Israël's vrome koningen tot God terug te worden gebracht, zoo is het ook in den loop der historie met de Kerk van Christus gegaan.

Geroepen door Christus om in de wereld in te gaan, het Evangelie aan alle creaturen te verkondigen, het licht en zout der wereld te zijn, alle terrein en alle macht voor zijn Koninkrijk op te eischen, heeft de Christelijke Kerk haar hoogen missie-arbeid aangevangen, de heidensche volkeren in haar schoot opgenomen en gekerstend, eerst de Grieksch-Romeinsche wereld en haar hoogstaande cultuur, daarna de Germaansche volken, de barbaarsche horden, die uit het Oosten Europa binnendrongen, en het blijft haar onvergankelijke eer, dat zij met het Christendom ook de schatten der cultuur aan de Germaansche volkeren heeft gebracht.

Als die missie-arbeid eindelijk voltooid is, staat de Christelijke Kerk op 't toppunt van haar glorie en macht. Ze beheerscht heel de wereld. Koningen en keizers buigen voor haar het hoofd, kunsten en wetenschappen dienen in haar tempel. Ze omspant in haar machtigen greep heel het sociale leven der volkeren.

Maar hoe schitterend haar uitwendige luister en macht moge wezen, haar innerlijk, geestelijk leven zinkt steeds dieper weg. Ze had de wereld overwonnen, maar de wereld is de Kerk binnengedrongen en tastte haar levensbeginsel aan. Van de heiligheid, die 't vensbeginsel aan. Van de heiligheid, die het sieraad is van Gods huis, was bij haar prelaten en priesters al heel weinig te bespeuren, waar wereldzucht en zedeloosheid al meer de overhand kregen. Haar eeredienst, die een dienst van den eenigen waarachtigen God moest wezen in geest en waarheid, werd niet alleen met allerlei heidensche elementen vermengd en verzinnelijkt in allerlei uitwendige vormen en ceremoniën, maar liep gevaar door zijn heiligenvereering en zijn aanbidding van het sacrament in creatuurvergoding te ontaarden. Haar theologie fonkelde niet meer van de heilige bezieling, die eens de Kerkvaders had doen getuigen van de waarheid Gods, maar dreigde onder te gaan in dor intellectualisme en spitsvondige haarkloverijen; van het priesterschap der gelooviven en de heerlijke vrijheid, waartoe Gods kinderen geroepen zijn, was schier niets meer te bespeuren, waar de onmondige leek aan een priester-hierarchie onderworpen was, die steeds drukkender haar macht over de conscientiën deed gevoelen. En wat het ergste was, het rijke Evangelie van de genade Gods voor den armen zondaar was verdonkerd, doordien de zaligheid veel meer gebonden werd aan de verdienste der goede werken en daarmede de weg van werkheiligheid en eigengerechtigheid was gebaand.

Het was, toen tegen het einde der middeleeuwen dit verval der Kerk zijn hoogtepunt had bereikt, dat God de Heere het licht van zijn Woord weer heeft doen aanbreken, opdat zijn Kerk daardoor tot reformatie zou worden gebracht.

Want aan God alleen komt daarvan de eer toe, niet aan den mensch.

Hoe algemeen toch tegen het einde der middeleeuwen het gevoel was van de innerlijke inzinking der Kerk; hoe sterk het roepen was om een doortastende reformatie in hoofd en leden; geen concilie en geen Paus bleek in staat om de Kerk te reformeeren. Een enkel al te stuitend misbruik mocht worden weggenomen, maar tot een grondig herstel der Kerk kwam het niet en kon het niet komen, omdat de wortel waaruit al het bederf voortkwam, niet werd aangetast. Wat de Kerk niet vermocht, heeft God gedaan en naar zijn aanbiddelijke wijsheid deed Hij het niet door een machtig vorst, die over heirscharen beschikken kon, niet door een prins der geleerden, om wiens gunst ieder bedelde, maar door een eenvoudigen monnik uit een onbeduidend stedeke in Duitschland, een man, die in die ontzaggelijke worsteling geen ander wapen bezat dan het *Woord*.

Hij deed het door langs den diepsten weg van zondenood en zieleworsteling van dien monnik, weer te doen opgaan het licht van het Evangelie der genade Gods, waardoor hij vrede en rust voor zijn benauwde ziel vond in de gerechtigheid van Christus alleen. Hij deed het door in dezen monnik te wekken dat wondere heroïsme des geloofs, waardoor hij tegenover heel een wereld durft opstaan om getuigenis af te leggen van hetgeen God door zijn Evangelie hem geopenbaard heeft. Hij deed het door dien man toe te rusten met die wonderbare gaven van de taal, waardoor hij de diepste snaren van de volksziel wist te roeren en zijn woord als een bliksemstraal sloeg in de harten. Hij deed het door dat woord van Luther als middel te gebruiken, om een nieuw geestelijk leven in de harten van duizenden en duizenden te wekken, een nieuw leven dat door geen banvloek van den Paus en geen edikten van den keizer, dat door geen schavot en geen brandstapel kon worden gesmoord. Ook hier, als bij de stichting der Kerk, is maar 't schoone woord van Tertullianus, het bloed der martelaren het zaad der Kerk geworden.

Daarom is de Reformatie meer geworden dan een verbetering van misbruiken, die in de Kerk allengs waren ingeslopen. Zij is in den diepsten grond naar haar oorsprong en wezen religieus geweest van aard. Zij wortelt en vindt haar oorsprong in de persoonlijke bekeering van Luther, die door 't Evangelie het antwoord vindt op de vraag: hoe krijg ik een genadigen God? Zij brengt de blijde boodschap van dezen genadigen God, die om Christus wil al de zonden ons vergeeft, tot de verslagenen en verbrokenen van hart. Ze voert den verloren zoon terug tot het vaderhart van God. Dat is de geestelijke weldaad, die de Reformatie ons bracht. Ze heeft den rcehtstreekschen band tusschen God en de ziel weer hersteld. Daarom verwerpt ze het middelaarschap van kerk, priester en sacrament, om als den eenigen middelaar, Christus den Zoon van God te proclameeren. Daarom verwerpt ze de verdienstelijkheid der goede werken, om te pleiten op de genade Gods alleen. Daarom stelt ze als voorwaarde voor die genade het geloof alleen, omdat het geloof de meest onmiddellijke band is van vertrouwen tusschen God en de ziel. Daarom verwerpt ze alle gezag van kerkelijke tradities en kerkelijke machthebbers, om Gods kind in de conscientie te binden aan het gezag van Gods Woord alleen.

Van dat middelpunt des geloofs uit heeft het reformatorisch beginsel dus gewerkt op alle terreinen van het leven. Omdat de religie, de gemeenschap met God, het heiligste en het diepste in de menschen is, kan het niet anders of de principieele verandering, in deze verhouding tusschen God en mensch gebracht, moest haar uitwerking doen gevoelen op het leven der Kerk. De macht, die de Kerk tot reformatie kan brengen, was daarin gegeven.

Het was dus diepe zielsovertuiging van de genade Gods, die Luther bewoog op den 31en October 1517 zijn stellingen tegen den aflaathandel op de deur van Wittenbergs slotkerk aan te slaan, omdat die aflaathandel wel de schrikkelijkste uiting was van het religieuze bederf, dat de Kerk had aangetast. Zoo ontstond het conflict, dat eindigen moest met een breuk met de pauselijke hierarchie. Die breuk is door Luther niet gezocht en niet gewild. Hij heeft haar gemeden, zoolang hij kon. Hij wilde reformatie der Kerk, geen revolutie. Ook de eenheid der Kerk woog hem, evenals Calvijn, zwaar op 't hart. Maar toen de Paus van geen reformatie wilde weten en den halsstarrigen monnik voor de keuze plaatste, gebannen te worden uit de Kerk of prijs te geven, wat zijn diepste zielsovertuiging was, verbrandde hij den pauselijken bannbul en de pauselijke declaratiën. Boven de eenheid der Kerk stond hem de waarheid Gods. Daarom verklaarde hij op den Rijksdag te Worms voor den Keizer en al de vorsten van het Duitsche Rijk, dat hij alleen dan herroepen wil, wanneer hij uit Gods Woord van ongelijk overtuigd is. Het: hier sta ik, ik kan niet anders. God helpe mij, is het beslissende woord geweest. Carlyle heeft gelijk, wanneer hij dit moment in Luthers leven het grootste feit in de geschiedenis der Kerk noemt. Heroïscher daad is nooit geschied, dan dit woord door Luther gesproken. Het was de weerklank op het woord van den apostel, dat men Gode meer gehoorzanen moet dan de menschen.

Zoo is de *rechtvaardigmaking uit het geloof* alleen het uitgangspunt der Reformatie geweest, maar haar beginsel waardoor ze tot een kerkreformatie geworden is, 't opkomen geweest van het *absolute gezag van het Woord Gods alleen*. Dat is het wat Luther op den Rijksdag te Worms heeft uitgesproken; dat is de grondtoon van het protest door de Protestantsche vorsten op den Rijksdag te Spiers ingediend; dat is het wat alle reformatoren met Luther, zoowel een Zwingli als een Calvijn, hebben beleden. Daarom is de aanklacht van Rome, dat de Reformatie een daad van revolutie tegen het wettig gezag zou zijn geweest, even onwaar als de lofspraak van het moderne protestantisme, dat Luther zou zijn opgekomen voor de vrijheid van denken en het individualisme ten troon zou hebben geheven. De vrijheid van Gods kind, die Luther predikte, was een geestelijke vrijheid, de vrijheid van den Christenmensch om God te dienen, in zijn conscientie alleen gebonden aan het Woord van God. Wie dit laatste, de gebondenheid aan het Woord Gods, weglaat, heeft het grondbeginsel der Reformatie verloochend, en houdt van de vrijheid, door haar verkondigd, niet anders over dan een caricatuur. Maar evenzeer, het mag op dit Hervormingsfeest wel met nadruk worden herhaald, verloochent dit beginsel der Reformatie, wie meent dat reformatie alleen langs reglementairen weg mag worden bereikt; wie de eerbied voor de machthebbers in de Kerk hooger stelt dan den eerbied voor Gods Woord; wie om de eenheid der volkskerk te behouden, een breuk met 't instituut, dat handelt naar Gods Woord, onmogelijk maakt, niet aandurft. Erasmus moge hun schutspatroon zijn, Luther is het niet. Het is dan ook wel opmerkelijk, hoe weinig bij al de hulde, die men Luther om zijn geloofsbeginselen wil brengen op dit herdenkingsfeest der Reformatie, juist op dit voor heel de Kerkhervorming toch beslissende punt gewezen werd.

Voor onze Gereformeerde Kerken, die aan dit beginsel der Reformatie getrouw zijn gebleven, is er zeker geen reden om dien karakteristieken trek uit het beeld der Reformatie weg te doezelen. Veeleer blijft naast de groote beteekenis, die Luther heeft als reformator voor het religieuse leven, voor ons van niet minder belang, dat hij ook als reformator der Kerk is opgetreden. Hij heeft niet gewacht totdat *heel de Kerk* bereid was het juk der Pauselijke hiërarchie af te schudden, maar in gehoorzaamheid aan Gods Woord heeft hij de Kerk van Wittenberg tot reformatie gebracht. Hij heeft niet gewacht totdat een wettig saamgeroepen concilie de reformatie der Kerk ter hand nam, maar hij alleen heeft gedaan wat geen reformatorisch concilie vermocht. Hij heeft de hiërarchie op zij geschoven en het wettig ambt in Christus Kerk hersteld. Hij heeft gebroken met het valsche dogma der Roomsche Kerk en de Kerk weer tot belijdenis gebracht van wat de grondwaarheid van het Evangelie is. Hij heeft den eeredienst gezuiverd van de superstitie en creatuur-vergoding, die met den geestelijken dienst van God in strijd is. Zoo is hij de Reformator der Kerk geworden. Zwingli en Calvijn mogen nog consequenter dan Luther deze reformatie der Kerk hebben doorgevoerd, maar de grondslag der Reformatie is door Luther gelegd.

Deze Reformatie is niet het breken met de Kerk geweest om daarnaast een *nieuwe* Kerk te stichten. Even dwaas als 't is, in Luther den ontdekker te willen zien van een nieuw christendom, is het hem den stichter te noemen van een nieuwe Kerk. Wie dat doet, geeft in den grond Rome gelijk. De Reformatie was de renaissance der Kerk, haar geestelijke wedergeboorte, doordat ze terugkeerde naar het Evangelie der Schrift en naar den vorm in de apostolische kerk voor de christelijke kerk gegeven. Revolutionair is Luther daarbij zeker niet te werk gegaan. In dat opzicht staat Luther lijnrecht tegenover het Anabaptisme en de spiritualistische secten van vroeger en later tijd. Hij breekt niet af, maar herstelt en zuivert. Hij stelt zich op den grondslag van de algemeen christelijke Kerk en de belijdenis door haar op haar oecumenische concilies beleden. Hij handhaaft den kinderdoop. Zelfs in den eeredienst der Kerk wil hij niet loslaten, dan wat met Gods Woord in strijd is. Hij behoudt kerk en sacrament, ambt en woord. En hij erkent de leiding des Heiligen Geestes ook in de ontwikkeling der Kerk, waar deze niet inging tegen 't Woord van God. Hoe hoog heeft hij de kerkvaders niet gesteld en hoe is met name Augustinus niet zijn geestelijke leidsman geweest. De rijke zegen dien deze Reformatie ook gebracht heeft voor het zedelijk leven der volkeren, voor den Staat, dien zij losmaakte van de suprematie van de Kerk, voor de wetenschap, die zij nieuwe banen aanwees, voor het beroep, dat zij nu als goddelijk beroep leerde eeren, voor de heiligheid van het huwelijk tegenover de verheerlijking van het coelibaat, voor het volksonderwijs, waarop Luther reeds in zijn eerste geschrift aan den adel der Duitsche natie wees, behoeft hier niet nader uiteengezet te worden. Ons hoofddoel was de beteekenis der Reformatie voor het religieuse leven en het herstel der Kerk te schetsen.

Zoo is er dan zeker reden om God den Heere te danken voor wat Hij in en door de Reformatie voor zijn Kerk heeft gedaan. Niet alleen de Protestantsche Kerk, ook de Roomsche Kerk heeft de werking dezer reformatorische actie ondergaan. Zonder Luthers optreden zou de Roomsche Kerk niet op het concilie van Trente tot een reformatie van menigen misstand in haar midden gekomen zijn. Wie het beeld van de Kerk op het einde der middeleeuwen vergelijkt met het beeld dat de Roomsche Kerk in onze dagen aanbiedt; de Pausen, die toen de Kerk regeerden en nu; de toestand op zedelijk gebied onder haar geestelijkheid in de 15de eeuw en thans, weet hoe machtig de invloed der Reformatie zelfs in de Roomsche Kerk is geweest, zooals ook nu de Roomsche Kerk in die landen, waar het Protestantisme den toon aangeeft, nog het meest door geloofsijver en ernst van zedelijken levenswandel uitblinkt.